

Democratie en burgerzin

Inspiratiebundel

In deze inspiratiebundel vind je een selectie educatief materiaal uit onze collectie rond het thema Democratie en burgerzin.

Ontleen deze educatieve materialen, en nog véél meer, gratis in een **Kleur Bekennen** documentatiecentrum. Je kan er ook beroep doen op onze educatieve medewerkers voor advies op maat. Wij maken jou graag wegwijs in een zeer divers aanbod.

Zoek je online lesmateriaal, workshops of nascholingen? Daarvoor kan je terecht op onze projectsite “KlasCement voor wereldburgers”: www.klascement.net/wereldburgerschapseducatie

LESMATERIAAL

Denk groot, doe klein! Het kindercentrum als democratische oefenplaats

Van Keulen, Anke ; 2013

Doelgroep: 3-6 jaar

In dit boek vinden pedagogisch medewerkers en hun leidinggevenden inspiratie om in kindercentra aan de slag te gaan met democratisch burgerschap. Laat je niet afschrikken door deze grote term. Die kun je makkelijk vertalen in kleine activiteiten. En ja, democratisch burgerschap is echt wel iets voor jonge kinderen, al was het alleen maar omdat het bij het pedagogisch werk hoort om kinderen te ondersteunen in hun ontwikkeling tot mensen die mee kunnen doen in de samenleving.

Burgerschap! Dat doen we toch al? Een praktische werkwijze voor de basisschool

Studulski, Frank; van der Bolt, Lilian; Broek, Maryse; 2013

Doelgroep: 3-12 jaar

In de school zijn vaak al allerlei initiatieven of projecten die betrekking hebben op burgerschap: een derde wereld project, een schoolkrant, een uitwisselingsproject... Om al deze initiatieven te verbinden en scholen te helpen bij het ontwikkelen van hun eigen aanpak, werd dit praktijkgericht boek ontwikkeld. In het praktijkboek staan tal van voorbeelden en ideeën over burgerschap in de school. Scholen kunnen het boek gebruiken om zich stapsgewijs en volgens eigen ambitie te oriënteren op burgerschap en de integratie ervan binnen hun schoolcultuur.

De vreedzame wijk: een praktische gids voor een samenhangend opvoedklimaat in de wijk

Pauw, Leo; 2016

Doelgroep: 3-14 jaar

In veel Nederlandse basisscholen wordt het programma van 'De Vreedzame School' gebruikt om kinderen te leren wat het betekent om op te groeien in een democratische samenleving. Ze leren daarmee conflicten vreedzaam op te lossen, meningsverschillen te overbruggen, open te staan voor verschillen en zich verantwoordelijk te voelen voor de gemeenschap. Kinderen leren echter niet alleen op school maar ook daarbuiten. De aanpak van De Vreedzame Wijk versterkt het proces van die vorming tot democratische burgers. De principes van De Vreedzame School worden zo centraal gesteld in alle pedagogische contexten: thuis, in de speeltuin, op de kinderopvang, de voetbalclub, het buurthuis, de bibliotheek, enzovoort. Zo ontstaat er een samenhangend opvoedklimaat in de gehele wijk.

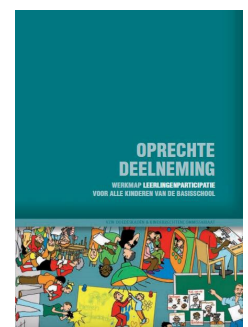

Oprechte deelneming: werkmap leerlingenparticipatie voor alle kinderen van de basisschool

Kinderrechtencommissariaat, 2009

Doelgroep: 5-12 jaar

Deze werkmap bundelt inspirerende ervaringen van basisscholen rond leerlingenparticipatie. Leerlingen betrekken bij het hele klas- en schoolgebeuren is het uitgangspunt. In een eerste deel wordt er theoretisch ingegaan op het belang van leerlingenparticipatie en de methodische aanpak. De methodiekfiches laten concreet zien hoe men bepaalde methodieken participatief gebruikt.

Democratie leren door filosoferen: denken, dialoog en verschil in de basisschool

Bartels, Rob; 2013

Doelgroep: 6-12 jaar

Filosoferen met kinderen wordt steeds meer gezien als een activiteit die bijdraagt aan democratische vorming. 'Democratie leren door filosoferen' is een diepgaand onderzoek naar de praktijk van het filosoferen in het basisonderwijs. In vier scholen en zestien groepen zijn leraren en kinderen geobserveerd en via interviews en vragenlijsten bevraagd over hun doelen en motieven, praktijken, ervaringen en leereffecten. Het onderzoek laat zien hoe filosoferen met kinderen theoretisch en praktisch een bijdrage kan leveren aan democratische burgerschapsvorming.

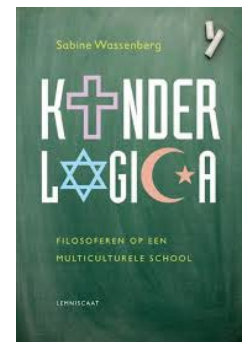

Kinderlogica: filosoferen op een multiculturele school

Wassenberg, Sabine; 2017

Doelgroep: 7-16 jaar

Sabine Wassenberg is filosofie juf op multiculturele basisscholen in Amsterdam-West. Ze gaat met haar leerlingen in gesprek over geloof, complot denken, respect, het dragen van hoofddoekjes, vluchtelingen, (on)gelijkheid, homoseksualiteit en sexting. In dit boek volg je haar bezoeken aan een fictieve klas waar diverse kinderen uit haar echte klassen model voor stonden. Sabine stelt zich open op en luistert echt naar wat iedereen te zeggen heeft. Daardoor leert ze veel over de denkbeelden van kinderen uit andere culturen en wordt ze bovendien aan het denken gezet over haar eigen westerse waarden. Het boek kan interessant zijn voor iedereen die met een meer open blik naar onze multiculturele samenleving wil kijken of voor wie aanmoediging en inspiratie zoekt om taboes en gevoelige onderwerpen in de klas te bespreken.

Democratie: wat is dat eigenlijk: Samsam

NCDO, 2017

Doelgroep: 9-12 jaar

Deze Samsam gaat over democratie. Het begrip wordt uitgelegd via een overzichtelijk 'abc van de democratie'. Kinderen uit de hele wereld vertellen wat ze zelf kunnen beslissen en wat ze doen voor de democratie. Op de bijbehorende website vind je aanvullende filmpjes, (foto)reportages, interviews en opdrachten. Bij elke Samsam hoort ook een lesbrief. Die kan gedownload worden via www.samsam.net.

Klassen zonder grenzen: positief leren omgaan met diversiteit via klasuitwisselingen

Studio Globo, 2012

Doelgroep: 9-12 jaar

Wat is de meerwaarde van uitwisseling en ontmoeting? Aan welke voorwaarden moet een uitwisseling voldoen om een positief effect te hebben op de beeldvorming van je leerlingen over de andere klas? Welke stappen onderneem je best? Welke mogelijkheden bestaan er in eigen land, in Europa en op wereldvlak? Deze brochure wil een stimulans geven om grenzen te doorbreken. Via achtergrondinformatie, tips en concrete werkvormen word je op weg gezet om zelf een uitwisselingsproject op te zetten. De brochure bestaat uit twee grote delen: de betekenis van een grens-doorbrekende klasuitwisseling; en de verschillende stappen binnen een uitwisselingsproject aan de hand van lesfiches en methodieken uitgewerkt voor het 4de, 5de en 6de leerjaar. De bundel geeft ook een kort overzicht van de verschillende organisaties die je kunnen ondersteunen bij het opzetten van een uitwisselingsproject.

Weet je wat ik wil : een spel waarbij kinderen respectvol leren discussiëren en creatief samenwerken

De Aanstokerij, 2015

Doelgroep: 10-12 jaar

‘Weet je wat ik wil?’ is een speelse tool om tot nieuwe ideeën te komen vanuit de groep. Het leert kinderen (van 10 tot 12 jaar) dieper nadenken over wat ze willen, maar vooral hun eigen mening kenbaar te maken en respectvol naar die van anderen te luisteren. In verschillende stappen leren de spelers hun eigen mening eerst individueel formuleren, daarna werken ze in kleine groepen de meningen samen uit om ze ten slotte in grotere groep te delen en te verdedigen. Het spel duurt 90 tot 120 min. met de mogelijkheid om uit te breiden.

Democracy: Bouw samen een stad om burgerschap en politiek te beleven en te begrijpen

Koning Boudewijnstichting, 2008

Doelgroep: 11+

Met dit didactisch spel leren de leerlingen op een speelse en interactieve manier de werking van de democratie, haar instellingen en uitdagingen te begrijpen en beleven. Democracy leert kinderen meer over de basisprincipes van een democratische samenleving waarbij de nadruk ligt op samenwerking, respect, waarden, beslissingsmethoden en conflicthantering. Dit rollenspel kan gespeeld worden met 12 tot 28 deelnemers en duurt tussen 80 en 150 minuten. Opmerking voor de leerkrachten: bij de ontwikkeling werd sterk rekening gehouden met de eindtermen wereldoriëntatie maatschappij (basisonderwijs) en vakoverschrijdende eindtermen burgerzin en sociale vaardigheden (eerste graad secundair onderwijs). Handleiding en lesmateriaal zijn drietalig opgesteld.

LESMATERIAAL

Secundair onderwijs

Thuis in burgerschap: sociale integratie en actief burgerschap in het onderwijs, theorieboek

Pharos, 2008

Doelgroep: 10-16 jaar

Dit boek vormt het theoretisch kader achter het lesprogramma 'Thuis in burgerschap'. De auteur legt uit wat onder begrippen als sociale integratie, democratische samenleving en actief burgerschap kan worden verstaan en beschrijft de competenties die ermee samenhangen. Hij geeft inzicht in de ontwikkeling naar de moderne democratische samenleving en construeert een model voor actief burgerschap. Verder bespreekt hij de rol van het onderwijs in het overbrengen van competenties nodig voor actief burgerschap en formuleert een aantal dilemma's waar het onderwijs mee geconfronteerd wordt. Ten slotte wordt de keuze voor het lesprogramma 'Thuis in burgerschap' toegelicht en gerechtvaardigd.

Thuis in burgerschap: sociale integratie en actief burgerschap in het onderwijs, praktijkboek

Pharos, 2008

Doelgroep: 10-16 jaar

Dit lesprogramma is bedoeld om actief burgerschap en sociale integratie bij kinderen te stimuleren. Daarbij wordt gebruik gemaakt van het didactisch concept 'Verhalend Ontwerpen'. Dat is een sterk interactieve werkvorm die actieve inzet vergt van de leerlingen en ruimte biedt voor initiatief, creativiteit en ervaringsleren. Leerlingen gaan actief twee verhalen vormgeven en oefenen daarmee de benodigde competenties voor sociale integratie en actief burgerschap. Het praktijkboek bestaat uit drie delen. In het eerste deel beschrijft men de achtergronden bij het lesprogramma en aanwijzingen voor het gebruik. In het tweede deel wordt de praktische uitvoering in detail beschreven en in deel drie zijn de bijlagen opgenomen. Het beeldmateriaal op de DVD geeft een indruk van een mogelijke lesindeling en -verloop. Het 'Thuis in burgerschap' lesprogramma is geschikt voor nieuwkomers, allochtone en autochtone leerlingen in de bovenbouw van het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Het theoretisch kader waarbinnen het lesprogramma is ontwikkeld, wordt uitvoerig beschreven in het 'Thuis in burgerschap' theorieboek.

De kracht van je stem: Informatiemap over democratie, burgerzin en politiek

Educatieve Dienst Vlaams Parlement, 2016

Doelgroep: 11-18 jaar

Democratische opvoeding wordt gedragen door dialoog. De school is van oudsher de plaats bij uitstek om inzicht te verwerven en vaardigheden in te oefenen. De leerlingen kunnen er door actief te participeren kennismaken met de democratische spelregels. Deze werkmap kan de leerkracht naar eigen goeddunnen binnen één klas gebruiken. De vier thema's/modules die aan bod komen zijn: mensen- en kinderrechten, democratie en rechtstaat, verkiezingen en partijen, en overheden en instellingen. Elk hoofdstuk in de werkmap is opgebouwd uit drie delen: dialoog, basisinformatie en verkennende opdrachten. Door de afwisseling van dialoog en basisinformatie wordt er gestreefd naar een evenwicht tussen cognitieve doelstellingen, vaardigheden en attitudes.

Democracy: Bouw samen een stad om burgerschap en politiek te beleven en te begrijpen

Koning Boudewijnstichting, 2008

Doelgroep: 11+

Met dit didactisch spel leren de leerlingen op een speelse en interactieve manier de werking van de democratie, haar instellingen en uitdagingen te begrijpen en beleven. Democracy leert kinderen meer over de basisprincipes van een democratische samenleving waarbij de nadruk ligt op samenwerking, respect, waarden, beslissingsmethoden en conflicthantering. Dit rollenspel kan gespeeld worden met 12 tot 28 deelnemers en duurt tussen 80 en 150 minuten. Opmerking voor de leerkrachten: bij de ontwikkeling werd sterk rekening gehouden met de eindtermen wereldoriëntatie maatschappij (basisonderwijs) en vakoverschrijdende eindtermen burgerzin en sociale vaardigheden (eerste graad secundair onderwijs). Handleiding en lesmateriaal zijn drietalig opgesteld.

Debat in burgerschap : handreiking voor het toepassen van debatvormen

SLO, 2013

Doelgroep: 12-18 jaar

In de publicatie wordt een relatie gelegd tussen debatteren en actief democratisch burgerschap. Naast deze onderwijskundige en theoretische uiteenzetting, is een set praktische handreikingen, lesvoorbeelden en instrumenten ontwikkeld. De instrumenten zijn niet opgenomen in de publicatie maar kunnen gedownload worden.

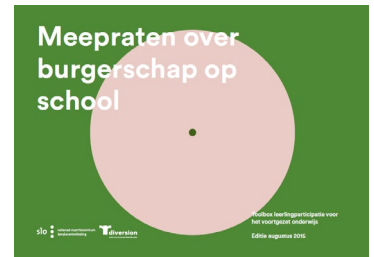

Meepraten over burgerschap op school

SLO, 2015

Doelgroep: 12-18 jaar

Hoe betrek je jongeren op een doeltreffende én uitdagende manier bij burgerschapsonderwijs? Om scholen te ondersteunen in visievorming, doelgerichte aanpak en effectieve uitvoering, ontwikkelde SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling) een procesinstrument. Als onderdeel van het traject is een toolbox ontwikkeld met concrete oefeningen om met burgerschapskwesties in het onderwijs om te gaan. In de toolbox worden werkvormen beschreven die aansluiten bij de drie centrale burgerschapspijlers democratie, participatie en identiteit.

iDEA, Het spel om te denken en plannen met je leerlingenraad

Vlaamse Scholierenkoepel, Centrum Informatieve Spelen, 2012

Doelgroep: 14+

In de iDEA-winkel gaan de spelers op zoek naar ideeën om hun school het komende schooljaar aangenamer te maken. Ze zoeken ideeën bij de volgende vijf thema's: sfeer, infrastructuur, schoolreglement, de lessen en omgang met elkaar. Het spel is bedoeld voor alle richtingen van de 2de, 3de en 4de graad secundair onderwijs. Het duurt ongeveer 100 minuten en kan gespreid worden over twee vergadermomenten. VSK biedt ook de mogelijkheid aan om iDEA met een spelbegeleider te spelen. Extra materiaal bij het spel kan gedownload worden van de website.

Free2choose : educatief project voor de derde graad secundair onderwijs

Evens Stichting, 2009

Doelgroep: 15-18 jaar

Op basis van het gelijknamige pakket van de Anne Frank Stichting lanceerde de Evens Stichting het Free2choose project in Vlaanderen. De opzet is gelijk gebleven: jongeren aanzetten om een standpunt in te nemen en te debatteren rond vrijheidsrechten. Er werden wel zes nieuwe filmclips aan het pakket toegevoegd en de begeleidende handleiding voor leerkrachten werd aangepast aan de Vlaamse context.

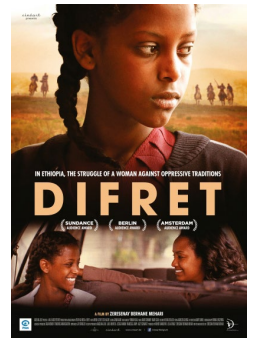
FILM & DOCUMENTAIRE

Difret (film + lesmap)

Plan België, 2016

Doelgroep: 13-16 jaar

'Difret' is gebaseerd op een waargebeurd verhaal van een veertienjarig meisje uit Ethiopië. Deze aangrijpende film plaatst de problematiek van kindhuwelijken in een breder perspectief en draagt bij tot het bevorderen van wereldburgerschap bij je leerlingen. Met de film en de bijbehorende lesmap kan je in de klas een debat op gang brengen over kinderrechten, het belang van democratie, een rechtsstaat, de positie van vrouwen en meisjes, ontwikkelingssamenwerking en nog meer. De film toont ook een positief verhaal. Op die manier wordt ook het kritisch denken, het doorprikken van vooroordelen en een open houding in de samenleving gestimuleerd.

Duurzaam Geld – Ace Bank

Netwerk Vlaanderen, 2007

Doelgroep: 15-18 jaar

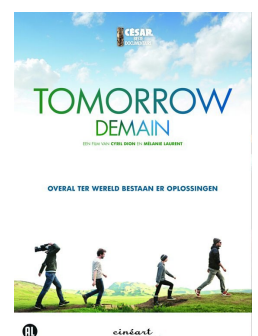
'ACE Bank' is een mysterieuze bank die de Belgische markt probeert te veroveren. De bank pakt trots uit met haar investeringen in de wapenindustrie en in olie- en gasbedrijven die mensenrechten schenden. Na enkele weken onthult de Belgische NGO Netwerk Vlaanderen de mastermind te zijn achter deze fictieve bank. De actie maakt deel uit van de campagne «Mijn geld. Goed geweten?» waarmee de organisatie opkomt tegen controversiële investeringen. Het lespakket met DVD is ontwikkeld om in de 3de graad ASO en TSO of hoger onderwijs te werken rond het thema Duurzaam Geld. Het pakket hanteert verschillende methodieken en kan gebruikt worden in verschillende vakken: maatschappijleer, economie, handel en aardrijkskunde. Het behandelt vakoverschrijdende doelstellingen zoals burgerzin, globalisering en ethiek.

Tomorrow / Demain: Overal ter wereld bestaan er oplossingen

Cinéart, 2015

Doelgroep: 15-18 jaar

In deze documentaire volgen we vier cineasten die in tien verschillende landen op zoek gaan naar mensen, initiatieven en bedrijven die zich inzetten om de wereld te redden van de klimaatsveranderingen. De nadruk ligt op de kleine initiatieven. Met de documentaire brengen de cineasten landbouw, energie, economie, democratie en onderwijs in beeld. 'Tomorrow' geeft je het gevoel dat je echt iets kan doen en zet aan tot actie.

BREDE SCHOOL**Je (brede) school in kaart : handleiding en werkvormen voor zelfevaluatie**
Stad Antwerpen, 2008

'Je (brede) school in kaart' bundelt een reeks methodieken voor evaluatie momenten. In de map vind je naast de brochure ook een checklist, een reeks steekkaarten en een cd. De brochure geeft je de nodige achtergrond en een stappenplan om een evaluatie te organiseren van een project, een activiteit of een bepaald aspect van je schoolwerking. Naast de tips 'voor een vliegende start', achteraan in de brochure, vind je ook een aantal tips en hapklare werkvormen op de steekkaarten. Een aantal steekkaarten verwijzen naar de cd, waarop je nog extra werkmateriaal vindt. De map bevat ook een checklist met 'kernfactoren' voor een geslaagde evaluatie.

Ouders aan boord van de Brede School : brede school ahoy
Steunpunt Diversiteit en Leren, 2015

Deze publicatie gaat na hoe een partnerschap met ouders in Brede Scholen vorm kan krijgen. Er wordt rekening gehouden met de diversiteit van Brede Scholen. Afhankelijk van de lokale context zien de samenwerkingsverbanden en doelen van Brede Scholen er immers anders uit. Met inspirerende praktijkvoorbeelden en praktische tools. De publicatie kan gedownload worden.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Dialogo als burgerschapsinstrument : methodiekbeschrijving voor tweedegraads lerarenopleidingen

SLO, 2016

Doelgroep: 18+

Docenten voelen zich vaak verwijderd van de leefwereld van hun leerlingen. Zij worden geconfronteerd met complexe vraagstukken naar aanleiding van maatschappelijke spanningen. Wat is de invloed van conflicten in de wereld, radicalisering en het politieke debat op de sfeer in het klaslokaal? En hoe ga je om met jongeren die zich niet thuis voelen in de samenleving of die zich niet langer verbonden voelen met de waarden van de democratische rechtstaat? In 'Dialogo als burgerschapsinstrument' worden vaardigheden aangereikt om het gesprek te blijven voeren met jongeren als de verschillen onoverbrugbaar lijken. Hoe geef je ruimte aan leerlingen binnen duidelijke grenzen? En welke rol spelen je eigen waarden bij het vormgeven van een open gesprek? Met de methode kunnen docenten en jeugdprofessionals de vaardigheden oefenen die nodig zijn voor het voeren van een open gesprek over gevoelige, maatschappelijke onderwerpen.

<http://downloads.slo.nl/Documenten/definitieve-methodiek-dialogo-als-burgerschapsinstrument.pdf>

Mondiaal burgerschap : van draagvlak naar participatie

NCDO, 2014

In deze publicatie verkent NCDO het begrip mondiaal burgerschap aan de hand van de meest relevante, veelal wetenschappelijke literatuur. Deze verkenning vormt de komende jaren de basis voor de uitvoering van de programma's van de NCDO op het gebied van onderzoek, deskundigheidsbevordering en kennisverspreiding. De nadruk in dit werk ligt vooral op de relatie tussen mondiale ontwikkelingen en mondiaal burgerschap.

Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding : vanachter de voordeur naar democratie en verbinding

de Winter, Micha; 2011

'Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding' is een pleidooi voor opvoeding tot we-reldbürgerschap en meer betrokkenheid van burgers bij de opvoeding van (elkaars) kinderen. Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat kinderen zich beter ontwikkelen als ze opgenomen zijn in sociale netwerken die groter zijn dan het gezin alleen. Als er bijvoorbeeld goede verbindingen zijn tussen ouders in de buurt en tussen ouders en school, dan presteren kinderen beter en hebben ze meer kans op maatschappelijk succes. De manier waarop kinderen worden grootgebracht heeft immers ook een belangrijke invloed op het functioneren van de samenleving.

Leerlingenparticipatie : CEGO practicum Participerend onderwijs 2

CEGO Publishers, 2015

Dit boekje is deel van de trilogie 'Participerend onderwijs'. De publicatie 'Leerlingenparticipatie' gaat in op de structurele mogelijkheden om binnen klas- en schoolcontext kindparticipatie uit te bouwen. In het eerste artikel, 'children's voices', wordt stilgestaan bij de verschillende redenen waarom het zo belangrijk is echt te luisteren naar kinderen. Het tweede artikel beschrijft verschillende vormen van leerlingenparticipatie. Nadien volgen vier praktijkgerichte artikels: over de verschillende manieren waarop participatie in de klas en school vorm kan krijgen; over formele en informele manieren om kinderen te bevragen; over het inspraakganzenbord; en over het betrekken van kinderen bij de leerplandoelen.

ZOEK JE DIGITAAL MATERIAAL?

Neem dan eens een kijkje op
Klasement voor Wereldburgers

> www.klasement.be/wereldburgerschapseducatie/

KLEUR BEKENNEN DOCUMENTATIECENTRA

In elke provincie en in Brussel vind je een Kleur Bekennen documentatiecentrum. Wil je aan de slag met de diverse thema's van wereldburgerschap? Kom langs voor advies op maat. Of ontleen gratis educatief materiaal. Onze educatieve medewerkers maken jou wegwijs in een zeer divers aanbod!

@ Antwerpen

Provinciaal Documentatiecentrum Atlas
Carnotstraat 110
T: 03 338 71 66

@ Brussel

Onderwijsbibliotheek Vlaamse Gemeenschapscommissie
Marcqstraat 16-18
T: 02 210 63 93

@ Gent

Documentatiecentrum Mondiale Solidariteit
PAC Het Zuid (2e verdiep) - Woodrow Wilsonplein 2
T: 09 265 99 78

@ Hasselt

Educatief Centrum provincie Limburg
Universiteitslaan 1
T: 011 23 82 45

@ Leuven

Bibliotheek van UC Leuven-Limburg
Hertogstraat 178 (Heverlee)
T: 016 26 74 01

@ Roeselare

Wereldhuis West-Vlaanderen
Hugo Verrieststraat 22
T: 051 26 50 53

Bezoek ook de online databanken van de documentatiecentra

Via www.kleurbekennen.be

MEER INFO?

Erika Nobels

Verantwoordelijke educatief materiaal Kleur Bekennen
T: 02 505 19 02
erika.nobels@enabel.be

Deze Inspiratiebundel is een uitgave van Kleur Bekennen
Contact: kleurbekennen@enabel.be, T: 02/5051820
Verantwoordelijke uitgever: Jean van Wetter
2018

